

РОЛЬ НАТО У ВИРІШЕННІ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті аналізуються сучасні тенденції розбудови системи міжнародної безпеки, процес вирішення етнічних конфліктів як її складова й роль НАТО в цих процесах та участь України у спільних миротворчих діях.

In the article are analysed the modern tendencies of alteration of the system of international safety, process of decision of ethnic conflicts as its constituent and role of NATO in these processes and participation of Ukraine in common peacemaking actions.

Розвиток сучасного світу характеризується існуванням глобальних проблем, де поряд із такими традиційними, як екологічна, енергетична, демографічна, продовольча, все чіткіше на перший план виходить проблема уніфікованості та єдності світу як цілісної геополітичної одиниці. Процеси світової глобалізації мали як наслідок значне зниження здатності незалежних суверенних держав визначати темпи та напрями політичних змін як всередині країн, так і у світі в цілому. Дедалі більше національних держав визнають необхідність створення сильних міжнародних інститутів на регіональному та глобальному рівнях. Ширше виявляється тенденція злиття національно-державних та загальносвітових проблем.

Характерною рисою сучасного міжнародного простору є його організаційно-структурований характер. Міждержавні стосунки, зіткнення національних інтересів, розв'язання існуючих суперечностей обумовлюють необхідність залучення міжнародних організацій та міжнародно-правових режимів глобального, регіонального чи субрегіонального рівнів до розв'язання таких проблем. Міжнародні організації, що діяли у той чи інший історичний період, впливали на розвиток подій на міжнародній арені, певною мірою знижували ступінь політичної невизначеності шляхом стабілізації очікувань сторін і, таким чином, підвищували рівень національної та міжнародної

безпеки. З огляду на це постає необхідність дослідити роль НАТО у вирішенні етнополітичних конфліктів та забезпеченні міжнародної безпеки.

Метою дослідження є аналіз характеру сучасних основних проблем у середовищі системи міжнародної безпеки, місця НАТО, її інтересів і пріоритетів у цій системі шляхом оцінки практичного внеску Організації в зміцнення міжнаціонального миру і безпеки.

У наш час зусилля світової дипломатії зосереджені навколо створення такої системи безпеки, яка б гарантувала стабільність у світі та була б здатна реагувати на нові ризики і виклики, найсуворішим із яких є виклик міжнародного тероризму. За таких умов формування сучасної системи міжнародної безпеки логічним і актуальним є дослідження питання щодо подальшого призначення НАТО та майбутньої її еволюції як найбільш ефективної та дієздатної складової цієї системи.

Альянс являє собою довготривале міждержавне об'єднання, утворене на базі спільних ідеологічних цінностей. Спільною метою членів Альянсу є не тільки і не стільки захист їхніх територій і суверенітету, скільки захист певного типу політичного режиму, спільних принципів побудови суспільства, способу життя, світоглядних орієнтацій. Отже, Альянс має не тільки зовнішню, а й внутрішню функцію. Вона передбачає, насамперед, зміцнення певних позицій, досягнення балансу

інтересів між країнами-членами та посилення стабільності усередині самого Альянсу [5].

НАТО переймає у держав функції оборонного планування, оборонної політики та забезпечення обороноздатності країн-членів. Виконуючи ці функції, Альянс значно зменшує тягар воєнних витрат кожної країни-учасниці і дає змогу досягти певного балансу сили з іншими країнами за рахунок посилення сукупної військової могутності Альянсу. За твердженням Г. Моргентау, Альянси можуть розглядатися як “необхідна функція балансу сили, що діє в системі відносин багатьох країн”.

Слід ще раз зазначити, що членство тієї чи іншої країни в Альянсі дає їй можливість:

- зменшити витрати ресурсів для досягнення певних воєнно-політичних цілей;
- досягти цілей, яких неможливо досягти, спираючись тільки на власні національні ресурси і можливості;
- уникнути тиску з боку іншої держави, або вийти зі сфери її воєнно-політичного домінування [1].

Розвиток сучасних міжнародних відносин набуває універсального характеру і визначається існуючою сукупністю взаємозв'язків та взаємозалежностей, що динамічно розвиваються. Очевидним стає виникнення нового світового порядку, провідну роль у якому відіграватиме система міжнародної безпеки. Міжнародній безпеці відповідає певна відсутність реальних загроз тій системі держав і відносин між державами, що склалася. В сучасних умовах забезпечення міжнародної безпеки стало частиною національного інтересу, тобто спостерігається тенденція до неухильного зростання значущості того компонента національних інтересів, що співпадає із всезагальним інтересом світового співтовариства.

Сьогодні міжнародна безпека розглядається в широкому контексті й охоплює не лише оборонні, але й соціально-політичні чинники, проблеми демократизації і стабільності в окремих державах і регіонах, формування дружніх стосунків, забезпечення умов для сталого розвитку. На перший план виступають колективна відповідальність та здатність протистояти новим загрозам безпеки – міжнародному тероризму, розповсюдженню зброї масового знищення, організованій злочинності, економічним та інформаційним загрозам. Система міжнародної безпеки – це сукупність спеціальних зобов'язань, гарантій, взаємозв'язків і механізмів, що існують між її учасниками та спрямовані на забезпечення її стабільного існування й розвитку. При цьому стабільність функціонування такої системи визначатиметься, передусім, здатністю учасників використовувати зазначені механізми з метою обрання шляхів ефективного запобігання і подолання будь-яких загроз цій системі.

З початком постбіполярного етапу розвитку системи міжнародної безпеки висунення завдань адекватної відповіді на виклики, що диктувалися поширенням у світі нових типів конфліктів,

обумовлених зростанням етнонаціональної ворожечі, організованої злочинності, міжнародного тероризму, зникнення чітких та довготривалих зовнішніх загроз, що дозволяли формулювати відповідні довготривалі стратегічні цілі безпеки за умов глобального протистояння, порушення центрального принципу біполярного устрою – непорушності кордонів. Все це обумовило зміну зовнішньополітичних пріоритетів і цілей держав-членів однієї з провідних міжнародних інституцій у сфері безпеки – Організації Північноатлантичного договору та необхідність її адаптації до нових геополітичних умов. Саме процесом трансформації НАТО була визначена її нова роль у розробці стратегії побудови системи міжнародної безпеки на сучасному етапі, що було документально затверджено в Стратегічних концепціях Альянсу 1991 та 1999 років. За НАТО було закріплено право приймати рішення від імені всього міжнародного співтовариства, діяти за межами своєї “зони відповідальності”, тобто євроатлантична система безпеки, стрижнем якої є НАТО, перетворюється на міжнародну.

Підкреслено значення основних механізмів здійснення Альянсом нових завдань у сфері міжнародної безпеки, а саме:

- створення інституційних політичних рамок для розвитку відносин НАТО з партнерами в Центральній і Східній Європі;
- розвиток співробітництва в оборонній та військовій сферах;
- діяльність НАТО щодо врегулювання етнополітичних конфліктів та участь в операціях із підтримки миру.

Процес розширення НАТО, обумовлений необхідністю реалізації політичних та військових завдань, пов'язаних із стратегією її подальшої еволюції, що було закріплено в основоположних документах Організації, змінює військово-політичну обстановку в Європі і ускладнює забезпечення безпеки в євроатлантичному регіоні. Для створення належного середовища безпеки в контексті розширення Альянсу доцільним є вирішення фундаментальних питань, пов'язаних із проведенням усіма державами євроатлантичного регіону більш реалістичної політики, яка б враховувала інтереси взаємної безпеки різних держав. Курс на подальше розширення НАТО залежить від виваженого та збалансованого підходу до втілення інтересів як загальноєвропейської, так і міжнародної безпеки на основі урахування об'єктивних оцінок сучасних загроз світовому співтовариству.

На основі аналізу механізму та наслідків миротворчої діяльності НАТО на Балканах можна стверджувати наступне.

НАТО виявилася єдиною міжнародною організацією, яка, реагуючи на ескалацію насилля на Балканах та наростання загрози регіональної війни, взяла на себе відповідальність і здійснила реальні кроки, спрямовані на врегулювання конфлікту. Для країн-союзниць по НАТО реалізація

завдань миротворчих операцій означає суттєве зниження вірогідності нового спалаху війни на Балканах, а, отже, сприяє розширенню зони безпеки в євроатлантичному регіоні [4; с. 204-210].

Характер і масштаби миротворчої діяльності НАТО під час кризи в Косово поставили під сумнів основоположні принципи системи діючого міжнародного права. Виникла очевидна суперечність між концепцією “гуманітарної інтервенції” та непорушними принципами міжнародного права – права державного суверенітету та збереження територіальної цілісності держав. Постає питання щодо легітимності в майбутньому подібних акцій, оскільки, з урахуванням не завжди високої ефективності ООН у врегулюванні регіональних криз, прецедент операцій НАТО може надалі використовуватися для виправдовування практики силового втручання у внутрішньодержавні конфлікти без відповідного мандату Ради Безпеки ООН.

У результаті проведення аналізу проблематики миротворчої діяльності НАТО на Балканах виокремлюється комплекс проблем, що потребують свого вирішення. Йдеться про проблему відсутності чітко виписаного юридичного припису щодо можливості чи необхідності зовнішнього силового втручання у внутрішньодержавні конфлікти, що виникли на міжетнічній, міжнаціональній чи міжконфесійній основі та міжнародно-правового тлумачення нової термінології, потреба визначення якої постає як наслідок нових геополітичних перетворень у сучасній системі міжнародної безпеки. Враховуючи необхідність вирішення зазначених проблем, вченими пропонується розпочати розробку й укладання міжнародно-правового документа, де б з урахуванням нових політичних реалій було визначено, в яких випадках і для досягнення яких цілей є допустимим чи вимагається використання силових методів. При цьому зовнішнє силове втручання може бути виправданим лише за умови неможливості дотримання критеріїв дипломатичного врегулювання сучасних конфліктів. А для визначення таких критеріїв необхідно забезпечити: об’єктивну, незалежну і неупереджену оцінку наявності та масштабів конфліктної ситуації; впровадження надійної системи контролю за використанням сили; врахування наслідків силових дій для відповідних країн, регіонів; підтримання постійного політичного діалогу з учасниками конфлікту на рівноправній основі [3; с. 150-152].

Загострення проблеми міжнародного тероризму в зв’язку з подіями 11 вересня 2001 року в США та відповідна реакція з боку Північноатлантичного альянсу створили нові передумови для подальшої еволюції цієї структури безпеки. Перегляд пріоритетів НАТО, в контексті якого на перший план було висунуто нове нетрадиційне для Альянсу питання боротьби проти міжнародного тероризму, є черговим етапом перетворення НАТО на провідну військово-політичну структуру в євроатлантичному регіоні та свідченням про подальше розширення “зони

відповідальності” Альянсу. Отже, НАТО практично стає базовою структурою сучасної системи міжнародної безпеки.

Сучасний характер та район проведення миротворчих операцій НАТО визначається новим баченням ролі НАТО у забезпеченні безпеки не тільки своїх членів, але й усього євроатлантичного простору.

НАТО розподіляє відповідальність за забезпечення безпеки не тільки власних членів Альянсу, але й країн-партнерів. Таким чином, НАТО відведена більш значна, ніж колись, роль у забезпеченні колективної безпеки, що сьогодні має не тільки військовий, але і політичний, економічний вимір.

Основним місцем миротворчих дій НАТО стане так звана “зона нестабільності” у Європі, до якої входять ті райони Європи і прилеглі до неї прикордонні субрегіони, звідки можуть виходити такі загрози для євроатлантичної безпеки, як: внутрішні міжетнічні конфлікти, нелегальна міграція, тероризм. До цієї зони входять країни, де є значні проблеми з демократією, порушення прав людини, країни з авторитарними політичними режимами.

Оскільки така зона має внутрішню нестабільність, вона є найнеспокійнішою і найскладнішою для реалізації інтересів Альянсу. Її можна назвати передовою дією НАТО. Однак саме в цій зоні НАТО найбільшою мірою може продемонструвати свою ефективність або ж, навпаки, безперспективність.

Основним елементом миротворчої політики НАТО у цій зоні є залучення до участі в миротворчих діях країн-партнерів у рамках програми “Партнерство заради миру”. Програма “Партнерство заради миру” (ПЗМ) є важливим елементом загальної структури європейської стабільності і безпеки.

8 лютого 1994 р. Україна першою з країн СНД підписала Рамковий документ ПЗМ, а 25 травня передала керівництву НАТО свій Презентаційний документ. У цьому документі визначені політичні цілі участі України у ПЗМ, заходи, які передбачається здійснити для досягнення цих цілей, а також сили і засоби, що вводяться Україною для участі у ПЗМ. Пріоритетними завданнями для України в рамках ПЗМ є:

- підтримання готовності та військового потенціалу, необхідного для участі в операціях під егідою ООН та/або ОБСЄ;
- спільне планування підготовки та навчань, спрямованих на посилення можливостей учасників ПЗМ здійснювати місії в таких галузях, як підтримка миру, пошукові та рятувальні роботи, гуманітарні операції та інші місії, щодо яких може бути досягнута домовленість [2].

Іншим важливим політичним документом, що регламентує відносини між Україною і НАТО у сфері миротворчості, стала Хартія щодо особливого партнерства між Україною і НАТО, яка була підписана обома сторонами 9 липня 1997 р. у Мадриді. У цьому документі сторони підтвердили своє зобов’язання повною мірою розвивати

євроатлантичне партнерство, яке передбачає участь України в операціях, зокрема, миротворчих, у кожному конкретному випадку, за повноваженнями Ради Безпеки ООН, або за відповідальністю ОБСЄ, а також у разі залучення до таких операцій Об'єднаних загальновійськових тактичних сил (ОЗТС), у складі яких Україна має намір брати участь на початковому етапі.

Враховуючи викладене вище, слід наголосити, що для України у контексті укладення Хартії винятково важливим є те, що Північноатлантичний альянс визнав і підтримав стратегічний курс України на інтеграцію до європейських структур. Україна вперше визнана невід'ємною складовою Центрально-Східної Європи. Саме ця зона, згідно з новою Стратегічною концепцією НАТО, є зоною відповідальності Альянсу. Свою участь у миротворчих діях НАТО в цій зоні Україна розглядає як один із шляхів реалізації її курсу на європейську інтеграцію.

Підпорядкованість миротворчої політики України зазначеній стратегічній меті пояснює її надзвичайну активність щодо участі в миротворчих діях НАТО, ЄС і ОБСЄ в цьому регіоні, особливо в порівнянні з українською позицією щодо участі в миротворчих операціях на терені СНД [1].

Участь України у миротворчих діях НАТО в Центральній та Південно-Східній Європі має кілька напрямів та форм. Однією з найважливіших форм співробітництва між Україною і НАТО у сфері миротворчості на політичному рівні є запровадження механізму консультацій. Консультації між Україною і НАТО перш за все стосуються питань запобігання конфліктів, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів, проведення гуманітарних операцій, беручи до уваги роль ООН та ОБСЄ у цій галузі.

Поряд з існуванням політичного механізму, оперативна сторона ПЗМ має бути структурованішою, що дозволило б Україні сконцентрувати свої заходи на п'яти основних напрямках миротворчого характеру. Це стосується насамперед участі спільно з членами НАТО в миротворчих операціях; розширення масштабу навчань НАТО/ПЗМ з урахуванням усіх нових місій Альянсу, зокрема, операцій з підтримання миру; залучення до планування та втілення заходів ПЗМ через розташування штабних елементів ПЗМ (PSE) у різних штабах НАТО та участь у плануванні й проведенні операцій Багатонаціональних об'єднаних тактичних сил.

Більш глибокою формою співпраці України і НАТО у сфері миротворчості стало створення спільних з країнами-членами Альянсу миротворчих підрозділів. Такі підрозділи сьогодні репрезентують українсько-польський миротворчий батальйон, українсько-румунсько-угорсько-словацький інженерний батальйон, а також спільне військово-морське з'єднання "за викликом" на Чорному морі.

Українсько-польський батальйон призначений для участі двох країн у проведенні міжнародних миротворчих операцій. Функціями батальйону є: роз'єднання і роззброєння конфліктуючих збройних угруповань, забезпечення режиму демілітаризованих зон, захист мирного населення, доставка гуманітарної допомоги, відновлення мостів, інших елементів цивільної інфраструктури, контроль за дотриманням угод з мирного врегулювання конфлікту, а також проведення заходів щодо примусового встановлення миру.

Розвиток відносин і взаємодії України з НАТО надає можливість безпосередньо підвищувати рівень зовнішніх гарантій національної безпеки України, зокрема, її політичної незалежності, територіальної цілісності й непорушності кордонів, а також активно сприяти розвитку співробітництва України з європейськими та євроатлантичними структурами. Сьогодні Україна розглядається як важливий чинник у створенні нової архітектури та системи безпеки на євроатлантичному просторі [4; с. 268-271].

Співробітництво та взаємодія України з НАТО здійснюється відкрито, на базі відповідних законодавчих і нормативних документів, з урахуванням національних інтересів, на взаємовигідній та рівноправній основі.

Оптимізація взаємовідносин України і НАТО – далеко не завершений процес, продовження якого у наступних десятиліттях залишається діючою стратегією вибору євроатлантичного спрямування України.

Реалізація Україною своїх можливостей як активного суб'єкта міжнародних відносин обумовила визнання її в багатьох міжнародних документах, у тому числі прийнятих у рамках НАТО, ключовою країною для європейської та євроатлантичної безпеки. Оскільки Україна стратегічну перспективу своєї національної безпеки пов'язує зі входженням до євроатлантичної системи безпеки, саме тому для неї є дуже важливим розвивати стосунки з НАТО як найбільш дієздатною складовою цієї системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк Б.І., Полторацький О.С. НАТО і проблеми національної безпеки України // Наук. вісн. Дип. акад. України при МЗС України. – К., 2002. – Вип. 7: Зовнішня політика та дипломатія: теорія, історія, практика. – С. 21-36.
2. Лысенко В.Н. Региональные конфликты в странах СНГ: опыт урегулирования // Политические исследования. – М., 2006. – № 2. – С. 147-152.
3. Международные отношения: теории, конфликты, организации: Учебное пособие / Под ред. проф. П.А. Цыганкова. – М.: Альфа-М, 2004. – 288 с.
4. Перепелиця Г. Конфлікти в посткомуністичній Європі: Монографія. / Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: 2003. – 275 с.
5. Полторацький О.С. Міжнародна безпека: сутність, еволюція, сучасні проблеми // Актуальні проблеми міжнародних відносин: 36. наук. праць. – К., 2003. – Вип. 33, ч. I. – С. 31-37.